

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ

У статті висвітлено загальні проблеми підготовки викладачів вищої школи та шляхи їх вирішення з позицій педагогічної теорії. Звернено увагу на низку суперечностей між рівнем професійно-педагогічної підготовки викладачів вищих навчальних закладів та сучасними вимогами вищої школи. Проаналізовано роль магістратури у професійному становленні майбутніх викладачів.

Ключові слова: викладач вищої школи, кадровий потенціал, професійне становлення, система професійної підготовки, педагогічна компетентність.

В статье рассматриваются общие проблемы подготовки преподавателей высшей школы и пути их решения с позиций педагогической теории. Обращено внимание на ряд противоречий между уровнем профессионально-педагогической подготовки преподавателей высших учебных заведений и современными требованиями высшей школы. Проанализирована роль магистратуры в профессиональном становлении будущих преподавателей.

Ключевые слова: преподаватель высшей школы, кадровый потенциал, профессиональное становление, система профессиональной подготовки, педагогическая компетентность.

The article deals with general problems of high school teachers' training and solutions of such problems from positions of pedagogical theory. Attention is paid to a number of contradictions between the level of professional and pedagogical training of higher educational institutions teachers and between modern requirements of high school. The role of master-degree in the future teachers' professional formation has been analyzed.

Key words: high school teacher, human resources, professional development, system of professional training, pedagogical competence.

Освітня реформа в Україні, яка здійснюється у напрямі ринкових перетворень та інтеграції в єдиний Європейський простір вищої освіти, передбачає якісно нові вимоги до професійного і кваліфікаційного рівнів викладача вищого навчального закладу. Наразі можна констатувати про суперечність між професійно-педагогічною підготовленістю викладачів вищої школи та очікуваннями держави і суспільства від наслідків їхньої діяльності. З одного боку, суспільство покладає на викладача вищих навчальних закладів надзвичайно важливі завдання збереження, примноження і трансляцію культурного і науково-технічного здобутку нації і цивілізації в цілому, соціалізацію особистості на відповідальному етапі її формування, пов'язаного з отриманням професійної підготовки. З іншого ж, ми спостерігаємо низьку конкурентоздатність випускників вищих навчальних закладів, їх безпорадність на тлі глобальних цивілізаційних змін. Без-

умовно, можна посилатися на затверджені самою ж державою освітні стандарти, численні директиви та вказівки. Але, на нашу думку, основний тягар у системі вищої освіти несе викладач, який вирішує як і чого навчати.

Проблема ускладнюється ще й тим, що в умовах компетентнісного підходу до підготовки фахівців із вищою освітою поняття «якість освіти» набуває нового звучання і охоплює не тільки знання, уміння й навички, а особистісні утворення випускників вищих навчальних закладів, які власне і забезпечують їй успіх у подальшій професійній діяльності. Сьогодні науковці, практики, представники ділового світу занепокоєні занадто високою академічністю знань, які отримують студенти, нерозвиненістю у випускників вищих шкіл умінь використовувати отримані знання на практиці. Вирішення цих завдань значною мірою залежить від педагогічних кадрів – викладачів, які безпосередньо забезпечують ефективність вищих

навчальних закладів у підготовці майбутніх фахівців. Викладач вищої школи у сучасних умовах є головним суб'єктом інновацій у сфері вищої освіти, інноваційного розвитку вищого навчального закладу та врахування зовнішніх факторів інноваційних процесів у суспільстві [10, с.42].

За таких умов проблема підготовки викладачів вищої школи та формування цілісної системи формування їх педагогічної компетентності набуває стратегічного значення, а тому зростає інтерес до цієї проблеми у педагогічних дослідженнях.

Подібна орієнтація педагогічних інтересів для вітчизняної науки не є новою. Зауважимо, що у різні історичні епохи вона носила різні змістові відтінки – від суто прагматичних до відверто ідеологічних. Однак, які б вимоги до професійно-педагогічної підготовки викладача не ставили, важливим залишалась й залишається їх відповідність рівню інформаційного, соціокультурного й технологічного розвитку суспільства, його ідеологічним орієнтирам та сучасним інтеграційним тенденціям.

Наукові дослідження з проблем підготовки викладачів вищої школи актуалізувалися в зв'язку зі входженням України до Європейського освітнього простору та приєднання до Болонського процесу. А це і впровадження кредитно-модульної системи навчання, європейської системи накопичення кредитів, питання, пов'язані з мобільністю студентів та викладачів і якістю вищої освіти.

На фоні кризи духовності у суспільстві, глобального інформаційного середовища дослідження зі з'ясування місця викладача вищих навчальних закладів набуває все більшої актуальності.

Зауважимо, підвищення інтересу до ролі викладачів вищої школи у освітніх реформах, процесу їх підготовки, створення відповідних програм спостерігається майже одночасно в усіх країнах світу. Так, в комюніке Всесвітньої конференції з вищої освіти «Нова динаміка вищої освіти і наукових досліджень для зміни і розвитку суспільства, яка відбулася під егідою ЮНЕСКО 5-8 липня 2009 р. в Парижі, говорить про те, що «забезпечення якісної вищої освіти вимагає залучення кваліфікованих, талановитих та відданих справі викладачів та наукових працівників»[2, с.43]. Західні фахів-

ці наголошують на пріоритетності підготовки і формування викладацького корпусу вищої школи, позитивній динаміці нарощення його інтелектуального і морального потенціалу.

Мета статті полягає у висвітленні основних суперечностей у підготовці викладачів вищих навчальних закладів і пов'язаних з ними проблем і шляхів їх вирішення з позицій сучасної педагогічної теорії.

Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури з проблем професійного розвитку викладача вищої школи засвідчує, що багатогранні аспекти досліджуваної проблеми знайшли своє відображення в таких напрямках педагогічних досліджень: теоретико-методологічні засади дослідження професійної підготовки педагогічних працівників (О.В. Глузман, В.М. Гриньова, О.А. Дубасенюк, В.А. Семиченко, С.О. Сисоєва, В.О. Слассьонін, П.І. Сікорський, А.І. Кузьмінський та ін.); професійна діяльність і професійне становлення викладача вищого навчального закладу (О.І. Гура, З.Ф. Єсарєва, Н.В. Кузьміна, Л.М. Макарова та ін.); проблеми професійно-педагогічної компетентності викладача вищої школи (А.В. Хуторський, І.В. Букреєва, Є.М. Павлютенков та ін.); теоретичні засади формування педагогічної майстерності викладача вищої школи (О.А. Захаренко, А.І. Архангельський, І.А. Зязюн, А.І. Кузьмінський, А.П. Конох, В.О. Слассьонін та ін.); теоретичні засади педагогічної творчості майбутніх педагогів (І.А. Зязюн, В.А. Семиченко, О.Я. Савченко, С.О. Сисоєва та ін.); теоретико-методологічні засади підготовки викладачів вищих навчальних закладів до використання інформаційно-комунікаційних технологій та організації дистанційного навчання (А.В. Хуторський, Г.О. Козлакова, В.М. Кухаренко, В.І. Луговий, Н.Г. Сиротенко, П.В. Стефаненко, П.І. Орлов та ін.).

Аналізуючи теоретико-методологічні засади кадрового потенціалу вищої школи, науковці одноставні в думці, що у цій сфері є ряд проблем та суперечностей.

По-перше практика останніх років засвідчує, що більшість викладачів фахових дисциплін у вищих навчальних закладах не мають базової педагогічної підготовки, тому формування їх педагогічної компетентності відбувається неефективно, методом спроб і помилок. Однак таке становлення, основане на емпірич-

ному освоєнні педагогічної діяльності, триває протягом десятиліть і не гарантує накопичення психолого-педагогічних знань, оволодіння методами викладання спеціальних дисциплін, методами активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, застосування новітніх педагогічних технологій у практиці тощо. Виникає суперечність між сучасними вимогами до кваліфікації викладачів і фактичним рівнем їх підготовки. На цей факт вказує Н.В. Кучеренко, підкреслюючи, що на вітчизняному ринку праці постає потреба у висококваліфікованих педагогах, але відсутня сама система їх підготовки. Вчителів загальноосвітніх шкіл готують технікуми, коледжі та інші вищі навчальні заклади, а викладачами у ВНЗ працюють магістри, аспіранти та науково-педагогічні працівники, які переважно не мають спеціальної педагогічної підготовки. Під час навчання студенти не слухають у повній мірі психолого-педагогічних курсів, які б сприяли професійному становленню викладача вищої школи. Науковець зазначає, що на практичному рівні ступеневої освіти проблема фахової психолого-педагогічної та наукової підготовки викладачів вищих навчальних закладів залишається не вирішеною [3].

По-друге, педагогічна теорія та практика різнобічно вивчає зміст педагогічної освіти, структуру освітньо-професійних та освітньо-наукових програм підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл тощо, мало торкаючись такої важливої проблеми, як підготовка викладачів вищих навчальних закладів, зокрема, непедагогічних. Низька активність наукових досліджень у цій галузі не спонукає до розвитку практичну сторону підготовки викладачів та не стимулює її підтримку з боку держави. Так, зокрема, О.Г. Гура зазначає: «Якщо система професійної підготовки вчителів, незважаючи на всі новоутворення і зміни, забезпечується вищими педагогічними навчальними закладами освіти II-IV рівнів акредитації, то система підготовки викладачів вищих навчальних закладів не задовольняє потреб суспільства: у більшості науково-педагогічних працівників вищої школи відсутня психолого-педагогічна освіта, яка значною мірою визначає успішність реалізації всіх функцій педагогічної діяльності» [1, с.23].

Указуючи на проблеми підготовки викладачів вищих сільськогосподарських навчальних

закладів, П.Г.Лузан підкреслює, що будь-яка модернізована, вдосконалена, найсучасніша технологія не принесе жаданих результатів без зміни ставлення до педагогічної підготовки науково-педагогічних працівників. Успішне вирішення складних завдань навчання та виховання студентської молоді значною мірою залежить від педагога, його професійної майстерності, ерудиції, культури, покликання [4, с.13].

По-третє, на наш погляд, у викладацькому корпусі вищої школи України спостерігаються суперечності між поколіннями науково-педагогічних працівників. Донедавна викладачі-початківці переймали досвід досвічених колег чи дублювали їх. Проте соціально-економічні умови в Україні та нові пріоритети в освіті порушили цей зв'язок і спадкоємність поколінь викладачів. Наразі ми спостерігаємо вікову диференціацію поколінь науково-педагогічних працівників та низький відсоток викладачів середнього віку. Це пов'язано з тим, що у 90-ті роки багато наших співвітчизників – кращих випускників вищих навчальних закладів – покинули Україну у пошуку кращих можливостей працевлаштування та умов життя. Окрім цього, відносно низькі заробітні плати в секторі освіти не можуть конкурувати із зарплатами в приватному секторі економіки України [10, с.42].

Аналогічну ситуацію щодо вікової структури викладачів вищих навчальних закладів підтверджують російські дослідники. Так, зокрема, В.Ф. Пугач зазначає зміну вікового профілю викладачів, а саме: зростає частка молоді до 30 років і осіб старших за 65 років при одночасному зниженні частки осіб середнього віку, тоді як у 1998-1999 рр. понад половина (більше 53%) від загальної чисельності викладачів знаходились у віці 40-59 років. З 1998 по 2006 роки частка крайніх вікових груп зросла з 17% до 28%, а осіб середнього віку знизилася з 53% до 43% [7, с.25].

На нашу думку ретельне вивчення вікової структури кадрового потенціалу вищих навчальних закладів України, динаміка його якісних і кількісних характеристик (кваліфікаційних, вікових, посадових та ін.), виявлення тенденцій його соціокультурного розвитку сприятиме прогнозуванню кадрової політики вищої школи.

По-четверте, останні дослідження і публікації, в яких аналізується проблема підготовки викладачів вищих навчальних закладів (В.П. Андрущенко, В.І.Бондар, В.В. Горова, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень, В.А. Семиченко, С.О. Сисоєва, Г.П. Щедровицький, В.С. Ямпольський) свідчать про певні суперечності між освітньою і професійною підготовкою фахівців. Практика показує, що наразі у вищих навчальних закладах наявні явища диференціації загальнокультурної і професійної підготовки замість єдиного інтегрованого підходу, який би синтезував світоглядні (загальнокультурні) цінності, моральні (морально-етичні) цінності і професійні (професійна культура, компетентність) цінності. Так, зокрема, С.О.Сисоєва підкреслює, що у вищій школі спостерігається спад морально-психологічної та ціннісно-формульованої спрямованості навчального процесу. Це питання пов'язане із послабленням виховного потенціалу вищої школи, що значною мірою зумовлено невідповідністю педагогічних кадрів до роботи в нових умовах, а також нерозумінням викладачами власного місця і ролі у формуванні особистості майбутнього фахівця. Сьогодні у багатьох викладачів відсутній потяг до самовдосконалення, до змін, адекватних реаліям сьогодення [9, с.313].

Інтегруючи зазначені проблеми та суперечності, зазначимо, що недоліки підготовки педагогічних кадрів для вищої школи полягають у відсутності гнучкої освітньої системи, здатної до швидкої адаптації відповідно до нових вимог сучасного суспільства. Така система априорі передбачає використання сучасних форм, методів і засобів навчання, диференціацію та індивідуалізацію професійної підготовки майбутнього педагога, застосування широкого спектра новітніх технологій, впровадження інноваційних програм в практику педагогічної підготовки викладачів вищих навчальних закладів.

Задля виконання цього завдання П.І. Сікорський пропонує змодельовати відповідний навчальний процес підготовки викладачів вищої школи, визначивши базові навчальні заклади. Науковець вважає за доцільне готувати викладачів вищих навчальних закладів у класичних університетах, залучивши для цього найкращі науково-педагогічні сили [8, с.6-8].

Основне навантаження у підготовці викладачів вищої школи, на думку П.І. Сікорського,

має взяти магістратура вищих навчальних закладів, збільшивши термін навчання до двох років. Цікавою є думка дослідника стосовно ранньої професійної орієнтації на педагогічну діяльність студентів бакалаврату: вищий навчальний заклад повинен проводити відповідну профорієнтаційну роботу, створювати і моделювати відповідні ситуації, щоб системно вивчати педагогічні можливості студентів, пропонувати їм дисципліни за вибором психолого-педагогічного спрямування, диференціювати виробничу, переддипломні практики за психолого-педагогічними нахилами тощо. Студентів, які навчаються на бакалавраті, виявили відповідні педагогічні здібності, бажання займатися науково-педагогічною діяльністю і, звісно, мають для відповіді інтелектуальні можливості й успішно навчаються, вчена рада університету скеровує на навчання в магістратуру з підготовки викладачів вищої школи.

Ідею ранньої орієнтації студентства на педагогічну діяльність у вищому навчальному закладі підтримують російські науковці Г.У. Матушанський та Ю.В. Цвенгер. Дослідники наголошують на необхідності введення у систему підготовки і перепідготовки викладачів вищої школи спеціальної «діагностичної служби», яка б здійснювала психологічний моніторинг студентів щодо наявності педагогічних здібностей та бажання працювати викладачем вищого навчального закладу. Вчені підкреслюють на важливості посилення ролі педагогічної практики, введення в навчальний процес курсів і тренінгів з розвитку і формування організаційних, комунікативних та інших професійно-важливих психологічних якостей особистості, необхідних для майбутнього викладача вищої школи [5].

Інститут магістратури як новітня форма професійної підготовки викладачів вищої школи України потребує суттєвого вдосконалення та є об'єктом сучасних наукових педагогічних досліджень.

На думку О.І. Гури, актуальність вирішення цієї проблеми зумовлюється загостренням низки суперечностей, що характеризують сучасний простір вищої освіти України на нормативно-організаційному, концептуальному та методичному рівнях, зокрема, між становленням і розвитком інституту магістратури

як інноваційної форми підготовки викладачів вітчизняних навчальних закладів до науково-педагогічної діяльності (Закон України «Про вищу освіту», «Положення про підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів») та недостатнім науково-методичним забезпеченням психолого-педагогічної компоненти професійної підготовки магістрів [1, с.2-6].

Запровадження ступеневої системи вищої освіти й введення освітньо-кваліфікаційних рівнів «Бакалавр» та «Магістр», вважає С.О. Сисоєва, надає великі можливості для вирішення завдань щодо формування педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу непедагогічного профілю на етапі його навчання в магістратурі. У Європейському вимірі ступінь магістра надає фахівцеві можливість викладати у вищій школі, саме тому у країнах Європейського союзу магістри отримують відповідну психолого-педагогічну підготовку. Саме етап навчання в магістратурі дослідниця вважає первинним у формуванні й удосконаленні педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів. Для реалізації цього завдання С.О. Сисоєва вважає за необхідне здійснити ряд заходів, а саме: визначення статусу ступеня магістра відповідно до Європейського контексту, тобто як науковця і викладача вищого навчального закладу; розробку і впровадження стандарту формування педагогічної компетентності магістрів для вищих навчальних закладів педагогічного профілю; педагогічної підготовки магістрів за всіма напрямками магістерської підготовки [9, с.320].

О.Б. Проценко вважає навчання у магістратурі у вищому навчальному закладі важливим етапом формування професійної компетентності майбутнього викладача. Дослідниця вважає умови магістратури сприятливими для подолання вузькоспеціальної компетентності майбутнього фахівця, оскільки педагогічна діяльність вимагає осмислення широкого спектра педагогічних, психологічних, соціальних та інших проблем, пов'язаних з освітою. Тому на етапі магістратури, на думку науковця, важливим є вивчення майбутніми викладачами, крім нормативних курсів «Педагогіка вищої школи», «Психологія вищої школи», «Методика викладання у вищій школі» тощо, таких навчальних дисциплін як: «Персональний імідж сучасного педагога», «Педагогічна акмеоло-

гія», «Акмеографія» та ін., які спрямовані на формування теоретичних знань та умінь студентів щодо здійснення науково-педагогічної діяльності у вищих навчальних закладах [6, с.301].

Викладені наукові розвідки дають підставу для низки теоретичних узагальнень.

1. Аналізуючи теоретико-методологічні засади кадрового потенціалу вищої школи, зауважимо, що у цій сфері спостерігається ряд суперечностей: між сучасними вимогами до педагогічної кваліфікації викладачів і фактичним рівнем їх підготовки, між освітньою і професійною підготовкою фахівців. Різка вікова диференціація поколінь науково-педагогічних працівників порушила їх спадкоємність та традиції вищої школи України.

2. Інтегруючи зазначені проблеми та суперечності, зазначимо, що для їх подолання необхідна гнучка освітня система підготовки викладачів вищої школи, здатна адаптуватися до нових вимог сучасного суспільства.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у науковому обґрунтуванні ролі магістратури вищих навчальних закладів у професійно-педагогічній підготовці викладачів вищої школи як первинного етапу формування і удосконалення їх педагогічної компетентності.

Література

1. Гура О.І. Теоретико-методологічні основи формування психолого-педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу в умовах магістратури: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О.І. Гура. – К., 2008. – 38с.
2. Коммюнике Всемирной конференции по высшему образованию: Новая динамика высшего образования и научных исследований для изменения и развитие общества (ЮНЕСКО, Париж, 5-8 июля, 2009 г. // Высшее образование в России. – 2009. – №11. – с.43.
3. Кучеренко Н.В. Форми і методи формування професійно-педагогічних якостей майбутнього викладача іноземних мов ВНЗ [Електронний ресурс] / Н.В. Кучеренко. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc-Gum/Pfto/2010-8/files/ПД810-50.pdf>. – Назва з екрану.

4. Лузан П.Г. Активізація навчання у сільськогосподарському вузі / П.Г. Лузан. – К.: Вища школа, 1998. – 192с.
5. Матушанский Г.У., Цвенгер Ю.В. Основные характеристики психолого-педагогической подготовки и переподготовки преподавателей высшей школы на современном этапе / Г.У. Матушанский, Ю.В. Цвенгер // Психологическая наука и образование. – 2001. – №2. – с.26-31.
6. Проценко О.Б. Акмеологічні засади формування професійної компетентності викладача вищого навчального закладу / О.Б. Проценко // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія Педагогіка. – 2011. – №9 с. 295-302.
7. Пугач В.Ф. Профессорско-преподавательский персонал государственных вузов: тенденции социокультурного развития в постсоветский период / В.Ф. Пугач // Alma mater (Вестник высшей школы). – 2010. – №7. – с.21-29.
8. Сікорський П. Теоретико-методологічні засади підготовки викладачів вищої школи в контексті європейської інтеграції / П. Сікорський // Вісник Львів. ун-ту. Сер.:Пед. науки, 2009. Вип.25.ч.1. – с.3-8.
9. Сисоєва С.О. Формування педагогічної компетентності викладача вищого навчального закладу непедагогічного профілю: постановка проблеми і напрями її вирішення / С.О. Сисоєва // Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі: матеріали методологічного семінару. – К.: Педагогічна думка, 2009. – с.310-321.
10. Сисоєва С.О., Батечко Н.Г. Вища освіта України: реалії сучасного розвитку / С.О. Сисоєва, Н.Г. Батечко / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Київський університет імені Бориса Грінченка, Національний університет біоресурсів і природокористування України. – К.: ВД ЕКМО. – 2011. – 344с.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2012